

УДК [801:891.161.2] (082)

**Оксана Гарачковська,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики
Київського національного університету культури і мистецтв
(м. Київ, Україна)**

ЖУРНАЛІСТСЬКА ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА СПАДЩИНА В.І. ДУДКА В РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Стаття присвячена аналізу журналістської та літературознавчої спадщини В.І. Дудка (1959–2015) в рецепції українських і зарубіжних науковців. Розглядаються вузлові проблеми його монографії «Тарас Шевченко: джерелознавчі студії», праці про «Основу» – перший український журнал на теренах Російської імперії, X том щорічника «Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія», в якому зібрані найважливіші публікації В.І. Дудка, а також статті українських і зарубіжних дослідників про його науковий доробок.

Ключові слова: журналістика, літературознавство, шевченкознавство, джерелознавство, текстологія, архів, письменницький епістолярій, публіцистика.

Статья посвящена анализу журналистского и литературоведческого наследия В.И. Дудко (1959–2015) в рецепции украинских и зарубежных ученых. Рассматриваются узловые проблемы его монографии «Тарас Шевченко: источниковедческие исследования», работы об «Основе» – первом украинском журнале на территории Русской империи, X том ежегодника «Наследие. Литературное источниковедение. Текстология», в котором собраны самые значительные публикации В.И. Дудко, а также статьи о нем, написанные украинскими и зарубежными исследователями.

Ключевые слова: журналистика, литературоведение, шевченковедение, источниковедение, текстология, архив, писательский эпистолярій, публицистика.

The article is devoted to the analysis of journalistic and study of literature inheritance of V.I. Dudka (1959–2015), known Ukrainian publicist, researcher of history of domestic literature and journalism of the second half, XIX – to beginning of XX century

Among his scientific personal interests there were different aspects of literary researcher and textual criticism deals with the phototypograph censorial questions, atribuciya of authorship, publication of sources and scientific comment, deep study of not popular figures of literary process. The publicism and scientific inheritance of Victor Dudka makes over 400 journalistic materials of different genres (notes, essays, articles, reviews, reporting, interviews, and others like that) in the district, republican and foreign press, and also over 300 study of literature articles, devoted creation of P. Kulisha, L. Glibova, Lesya Ukrainian, M. Kocyubinsky, P. Grabovsky, V. Samiylenko and many other Ukrainian writers.

V. Dudko stood near the sources of annual «Inheritance. Literary researcher. Textual criticism», was a permanent author and editor of him, and also was one of founders of annual the «Opened archive» the unique in Ukraine specialized edition, forming and scientific mastering of a spring base of history of the Ukrainian culture of XIX–XX of the century devoted problems. His monography «Taras Shevchenko: after the amount of new material does not have a researcher studio» (2014) analogues in spessialists by Shevchenko art.

The most noticeable payment by V. Dudka in science about literature are his labours about «Basis» first Ukrainian magazine on the walks of life of the Russian empire. A research worker probed this theme during all life. About 50 his publications are lighted up by the different aspects of history of magazine, his authors, reader audience, censorial materials and others like that.

The numerous studios by Victor Dudka certify that the real competence is in textual criticism, dokumentalis, arcivisti is the same obligatory constituent for a literary critic. It has as well as knowledge of grammar, theory and history of literature (both domestic and world): all that must be included in common cultural erudition on rights for necessary components it.

Key words: *journalism, literary criticism, spessialists by Shevchenko art, researchers, textual criticism, archive, writer epistolyariy, publicism.*

Вихід у світ ювілейного, десятого тому щорічника «Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія», присвяченого пам'яті Віктора Дудка (1959–2015), засвідчив, що «в Україні практично не залишається літературних джерелознавців і текстологів такого рівня» [7, с. 9]. Теоретичних основ цієї, як і будь-якої іншої спеціальності, можна навчити, проте необхідно володіти неабияким талантом, щоб працювати з архівними джерелами, при цьому вільно оперувати різноманітним історико-літературним матеріалом, бути обізнаним із документалістикою певної доби, тримати в пам'яті безліч імен, подій, творів. Саме таким науковцем був Віктор Дудко, журналіст і літературознавець.

Окремі літературознавчі праці В. Дудка вже неодноразово потрапляли в поле зору шевченкознавців, дослідників письменницького епістолярію, джерелознавців-текстологів. Так, зокрема, його шевченкознавчим студіям присвячені статті О. Бороня в другому томі «Шевченківської енциклопедії» та в журналі «Слово і час» [1; 2], І. Булкіної в московському часописі «Новое литературное обозрение» [3], В. Кузьменка в «Літературному Чернігові» [5; 6]. Кандидатська дисертація В. Дудка про епістолярну спадщину українських письменників-реалістів кінця XIX – початку XX ст. в контексті українсько-російських літературних взаємозв'язків (1989) до сьогодні цитується мало не в кожній епістолографічній студії. Водночас досі ще ні в журналістикознавстві, ні в науці про літературу немає спеціальної праці, присвяченої цілісному осмисленню публіцистичного та літературознавчого доробку В. Дудка. Отже, актуальність дослідження спричинена гострою потребою осмислити публіцистичний та науковий доробок унікального вітчизняного журналіста і джерелознавця-текстолога, а також відсутністю публікацій зі згаданої проблематики.

Мета статті – проаналізувати журналістську та літературознавчу спадщину Віктора Дудка в рецепції українських і зарубіжних дослідників.

Публіцистична та наукова спадщина Віктора Дудка становить понад 400 журналістських матеріалів різних жанрів (замітки, нариси, статті, рецензії, репортажі, інтерв'ю тощо) в районній, республіканській та зарубіжній пресі, а також понад 300 літературознавчих студій і розвідок, присвячених творчості Т. Шевченка, П. Куліша, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, П. Грабовського, В. Самійленка та багатьох інших українських письменників. Серед них – монографічні дослідження, для здійснення яких потрібні десятиліття невсипущої праці або й життя.

Віктор Іванович Дудко народився 12 грудня 1959 року в м. Городні в сім'ї відомого журналіста й краєзнавця Івана Петровича Дудка. Його мама Наталія Іванівна працювала в місцевій друкарні. Батьки з дитинства виховали у сина такі важливі якості, як трудолюбство, вимогливість до себе, порядність і доброзичливість до людей. Починаючи з 5-го класу, хлопець почав приносити у редакцію місцевої районної газети «Сільські новини» невеличкі замітки – переважно про життя школи: спортивні змагання, конкурси, роботу різних гуртків.

«Через районну газету він у своїх кореспонденціях поступово шліфував стиль письма, брався за серйозні жанри. Мало не в кожному номері «Сільських новин» публікувалися спортивні новини від Віктора Дудка. З'являлись і солідні кореспонденції, невеличкі замальовки та рецензії на книги. Причому про книги, які в тій чи іншій мірі доносили читачам досі невідоме з історії Городні. Нам, газетяркам, це була солідна підмога» [7, с. 64], – згадував Л. Якубенко, колишній працівник, а згодом редактор міськрайонної газети «Сільські новини» («Новини Городнянщини»).

А ось уривок зі спогадів про В. Дудка кандидата філологічних наук, доцента Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

який викладає на кафедрі журналістики, Івана Забіяки: «Якось мені довелося переглядати чернігівську газету «Комсомольський гарт». І раптом бачу прізвище – Віктор Дудко, учень 8-го класу. Спочатку це були епізодичні інформаційні матеріали. Потім вони почали з'являтися все частіше й частіше. До цього жанру додалися вже оглядові тексти, а потім і чи не персональна рубрика. Тому цілком справедливо, що Віктор закінчив факультет журналістики і присвятив їй також уже в іншому статусі все своє життя» [7, с. 95].

Отже, у 1977–1982 рр. юнак навчався на факультеті журналістики Київського державного університету ім. Т. Шевченка, а після закінчення університету працював у чернігівській молодіжній газеті «Комсомольський гарт», у якій друкувався ще з 8-го класу.

З 1985 по 1988 рр. Віктор Дудко навчався в аспірантурі у відділі національних літератур Інституту світової літератури ім. О.М. Горького АН СРСР у Москві. Працював над дисертацією з літературознавства. Темою дослідження обрав епістолярну спадщину українських письменників-реалістів кінця XIX – початку XX ст. в контексті українсько-російських літературних взаємозв'язків. Його науковим керівником була Ніна Степанівна Над'ярних, доктор філологічних наук, професор, автор багатьох монографій і численних статей про українську літературу кінця XIX–XX ст., про художній переклад російською мовою прози М. Коцюбинського, автор передмов до вибраних творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Капельгородського та ін.

Якраз праця над дисертацією, яку В. Дудко успішно захистив у 1989 році, сформувала у дослідника особливе ставлення до першоджерел (рукописів та листів, архівних матеріалів). «Жодні спогади сучасників, жоден музей не здатний так відтворити атмосферу, в якій жив і працював письменник, як це може зробити його листування» [5, с. 148]. Епістолярій митця надзвичайно багато дає не лише для достовірного уявлення про перипетії особистого життя письменника, а й поглиблює наші знання про епоху, про поступ художньої думки, про взаємини між літературними й громадськими діячами.

Таким чином, у науці про літературу з'явилась ґрунтовна дисертаційна студія Віктора Дудка про письменницький епістолярій І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, П. Грабовського, Б. Грінченка та інших українських адресатів на перехресті XIX–XX століть, в якій актуальні питання джерелознавства й текстології розглядалися крізь призму письменницького листування з позицій сучасного літературознавства.

А далі прийшли послідовники та учні – перші аспіранти, колеги з інших університетів, зарубіжних академічних інститутів, і тема, яку Віктор Дудко освоював першим, у якій виокремлював перспективні проблеми коментування письменницьких листів, стала актуальною та затребуваною сучасною наукою про літературу.

Варто сказати, що текстологічна галузь літературознавства, якій присвятив В. Дудко десятиліття подальшої наукової діяльності в Інституті

літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, була однією з найбільш занедбаних у нас – в аспектах теоретично-нормативних та освітньо-кадрових (чому ніде й ніколи не вчать). Тим-то й чиниться безлад у видавничій справі: упорядники, коментатори, редактори добираються навмання, нікому не дошкуляють оприлюднені масовими накладками видання класиків літератури, в яких дуже часто трапляються вияви текстологічної некомпетентності.

Як слушно зауважує В. Кузьменко, «саме присутність у літературознавстві, зокрема й у галузі текстологічній, такого сумлінного фахівця як Віктор Дудко піднімає планку літературознавчого професіоналізму на належний рівень. Його численні студії засвідчують, що справжня компетентність у текстології, документалістиці, архівістиці – така ж обов'язкова складова для літературознавця, як і знання граматики, теорії та історії літератури (як вітчизняної, так і світової): усе те має входити до загальнокультурної ерудиції на правах неодмінних складників її» [5, с. 149].

Інна Булкіна, кандидат філологічних наук, доцент Тартуського університету зауважила: «... та галузь, в якій Віктор Дудко був унікальним фахівцем – архівна справа, джерелознавство, бібліографічна евристика, все те, що становить основу гуманітарного знання, його Erdgeschoss, буквально «підґрунтя», сьогодні навряд чи викладається, здається не завжди входить до вузівської програми, і, зрештою, стає натурою, що зникає. І несподіваний і несправедливий його відхід ми відчуємо швидко й одразу: джерелознавців такого рівня у нас не лишилось...» [7, с. 602].

Серед наукових зацікавлень В. Дудка були різні аспекти літературного джерелознавства і текстології – дослідження тексту, цензурні питання, атрибуція авторства, публікація джерел і науковий коментар, поглиблене вивчення маловідомих постатей літературного процесу.

Особливо цінними є шевченкознавчі розмисли історика літератури й джерелознавця. Статті Віктора Дудка, присвячені дослідженню творчості Тараса Шевченка, написані переважно на новому джерельному матеріалі. Автор розглядає в них питання біографії поета («Тарас Шевченко очима Григорія Милорадовича», 1997; «Три шевченкознавчі нотатки», 2009 та ін.), історію публікацій творів Шевченка та їхньої рецепції («Доля автографа «Мар'яни-черниці», 1997; «Дві публікації журналу «Современник» у шевченкознавчих дослідженнях», 2008 тощо). Низку розвідок В. Дудко присвятив проблемам коментування творів Т. Шевченка і його листування («У Петербурзі після заслання: джерелознавчі уваги», 2001; «Зі студій над листами Тараса Шевченка», 2008; «Текстологічні уваги до листування Тараса Шевченка», 2009).

У другому томі «Шевченківської енциклопедії» так підсумовано здобуток В. Дудка у цій галузі літературознавства: «Дослідник вніс істотні корективи в усталені датування епістолярію Шевченка та листів до нього, уточнив коментарі до Щоденника, атрибутувавши кілька згадуваних у Шевченка осіб і з'ясувавши ситуації. Дудко встановив: 1860 відбулося не

три, а два вечори літературних читань за участі Шевченка, виправивши тим самим неточність у мемуарах О. Штакеншнейдер. Йому ж належить аргументоване доведення, що В. Білозерський, а не Л. Жемчужников підготував публікацію Щоденника в журналі «Основа» [1].

Значний резонанс у наукових колах викликала монографія В. Дудка «Тарас Шевченко: джерелознавчі студії» (2014). У цьому виданні Віктор Дудко запроваджує нові матеріали до життєпису Тараса Шевченка, досліджує питання текстології, заглиблюється в історію шевченкознавства. Позначені енциклопедично широким осмисленням та сумлінною увагою до найдрібніших деталей, статті й матеріали, вміщені в книзі, безперечно, стануть гарною «лоцією» у вивченні життя й творчості Т. Шевченка. Монографія В. Дудка «Тарас Шевченко: джерелознавчі студії» за кількістю нового матеріалу не має аналогів у шевченкознавстві.

Прикметно, що рецензії на цю книгу з'явилися не тільки в українських часописах «Слово і час», «Літературний Чернігів» та деяких інших, а й за кордоном. Зокрема, московський часопис «Новое литературное обозрение», попри війну на сході України, нав'язану кремлівською владою нашому народу, віддав належну данину поваги українському вченому за сумлінну працю про Шевченка [3].

В. Дудко стояв біля витоків щорічника «Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія», був постійним автором і редактором його. В. Дудко взяв на себе наукове редагування випусків. «Тут знадобилися його журналістський досвід, широка філологічна ерудиція, дослідницькі здібності, а також наукова принциповість і високі естетичні якості. Саме він задав ту високу наукову планку, якою наш щорічник вирізнявся серед української філологічної періодики» [7, с. 9], – зазначають упорядники десятого тому «Спадщини», присвяченого пам'яті Віктора Дудка.

Заслуженою і, мабуть, дуже запізною відзнакою стало нагородження Віктора Дудка у 2013 році премією імені Григорія Костюка за публікації у «Спадщині».

Він також був одним із засновників щорічника «Відкритий архів» – єдиного в Україні спеціалізованого видання, у якому висвітлювалися проблеми формування й наукового освоєння джерельної бази історії української культури XIX–XX ст.

Найпомітнішим внеском В. Дудка в науку про літературу є його праці про «Основу» – перший український журнал на теренах Російської імперії. Цю тему науковець досліджував упродовж усього свого життя. Близько 50 його публікацій висвітлюють різні аспекти історії журналу, його авторів, читацьку аудиторію, цензурні матеріали тощо.

Про наукові роботи Віктора Дудка мало сказати, що вони ґрунтовні чи фундаментальні. Кожна з них – то збагачення літературознавства новими, досі не відомими першоджерельними фактами, з яких випливає нове бачення явищ і процесів.

Авторитет В. Дудка в літературознавчих колах був незаперечним. На доказ цього варто навести хоч би той факт, що лише серед епістолярних

адресатів Віктора Дудка – десятки письменників і науковців зі світовим ім'ям: І. Кошелівець, А. Кацнельсон, Емма Андієвська, вітчизняні академіки М. Жулинський, М. Сиваченко, М. Сулима, Г. Сивокінь, О. Мишанич, професори А. Погрібний, В. Бородин, М. Кодак та багато інших; російські вчені В. Вацура, Н. Над'ярних, А. Котенко; американський дослідник Г. Грабович; літературознавці з української діаспори Ю. Бойко-Блохін, Ю. Шерех (Шевельов) та ін.

У десятому томі «Спадщини» наведено тільки один фрагмент епістолярного діалогу від 16 лютого 1987 р. академіка Миколи Сиваченка з аспірантом на той час Віктором Дудком.

Ось уривок з листа відомого вченого до початківця-літературознавця: «Дорогий друже! Пильненко перечитав Вашу студійку про Митрофана Александровича, – і душа моя возрадувалась велию радістю. Подумалося й про те, що тепер я можу спокійно йти на пенсію, бо вже є добра заміна. Вітаю Вас з творчим успіхом! Загалом же: вірю, надіюсь, сподіваюсь!

Що Ви чоловіча вдумливий, з критичною головою, а до того ще й нишпорка, свідчать і Ваші зауваження до моєї книги...» [7, с. 464].

А скільки ще таких та інших відгуків поважних науковців і відомих та маловідомих письменників про В. Дудка розкидано по різних архівах і приватних колекціях. Час все розставить на свої місця. Рукописи ж, як відомо не горять.

Журналістський і літературознавчий доробок Віктора Дудка досить вагомий. Лише на основі його попереднього вивчення можна стверджувати, що непересічним явищем у галузях українського джерелознавства й текстології, а також журналістикознавства стали шевченкознавчі студії науковця, праці про журнал «Основа». Заслугує ґрунтовного вивчення проспект докторської дисертації В. Дудка «Цензура як чинник українського літературного процесу в Росії (1876–1906)».

Пам'ятати про таких науковців, як Віктор Дудко, прагнути досягнути того рівня, який вони започаткували своїми працями, – наш обов'язок.

Література

1. Боронь О. Дудко Віктор Іванович / Олександр Боронь // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – К., 2012. – Т. 2. Г–З. – С. 434.
2. Боронь О. Нове слово у шевченкознавстві / Олександр Боронь // Слово і час. – 2014. – № 12. – С. 116–119.
3. Булкина И. Віктор Дудко. Тарас Шевченко : джерелознавчі студії / Інна Булкина // Новое литературное обозрение. – 2015. – № 1 (131). – С. 53–54.
4. Дудко В. Тарас Шевченко : джерелознавчі студії / Віктор Дудко. – К. : Критика, 2014. – 416 с.
5. Кузьменко В. Бранець сумління (Вікторові Дудку – 55!) / Володимир Кузьменко // Літературний Чернігів. – 2014. – № 4. – С. 147–149.

6. Кузьменко В. Шевченкіана Віктора Дудка / Володимир Кузьменко // Літературний Чернігів. – 2015. – № 3. – С. 189–191.
7. Спадщина : Літературне джерелознавство, текстологія / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – К. : Laugus, 2015. – 2015. – X : Пам'яті Віктора Дудка. – 602 с.

References

1. Boron O. Dudko Viktor Ivanovych / Oleksandr Boron // Shevchenkivska entsyklopediia : v 6 t. – K., 2012. – Т. 2. H–Z. – S. 434.
2. Boron O. Nove slovo u shevchenkoznavstvi / Oleksandr Boron // Slovo i chas. – 2014. – № 12. – S. 116–119.
3. Bulkina I. Viktor Dudko. Taras Shevchenko : dzhereloznavchi studii / Inna Bulkina // Novoe literaturnoe obozrenie. – 2015. – № 1 (131). – S. 53–54.
4. Dudko V. Taras Shevchenko : dzhereloznavchi studii / Viktor Dudko. – K. : Krytyka, 2014. – 416 s.
5. Kuzmenko V. Branets sumlinnia (Viktorovi Dudku – 55!) / Volodymyr Kuzmenko // Literaturnyi Chernihiv. – 2014. – № 4. – S. 147–149.
6. Kuzmenko V. Shevchenkiana Viktora Dudka / Volodymyr Kuzmenko // Literaturnyi Chernihiv. – 2015. – № 3. – S. 189–191.
7. Spadshchyna : Literaturne dzhereloznavstvo, tekstolohiia / Instytut literatury im. T.H. Shevchenka NAN Ukrainy. – K. : Laurus, 2015. – 2015. – X : Pamiati Viktora Dudka. – 602 s.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри української і світової літератури
та методики навчання, деканом філологічного факультету
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Свириденко Оксаною Михайлівною*

Стаття надійшла до редакції 12 серпня 2016 року